

KORUMA SORUMLULUĞUNUN BİR ELEŞTİRİSİ: “KORUMA ÖNCELİKLİ SORUMLULUK”¹

(A Criticism of Responsibility to Protect: “Responsibility While Protecting”)

Arş. Gör. Sezai ÇAĞLAYAN²

ÖZ

Uluslararası hukukta kuvvet kullanımına ilişkin olarak geliştirilen insani müdahale ve koruma sorumluluğu, uygulamadaki eksikleri nedeniyle eleştiri almışlardır. 2011 tarihli Libya müdahalesi ile birlikte koruma sorumluluğunun rejim değişikliğine neden olması, Koruma Öncelikli Sorumluluk (*Responsibility While Protecting*, bundan sonra *KöS*) kavramının Brezilya tarafından gündeme getirilmesine neden olmuştur. İlk dile getirildiğinde, koruma sorumluluğuna bir alternatif olarak ortaya atıldığı düşünülen *KöS*, kavramın sahibi Brezilya'nın içerde ve dışarda yeterli desteği bulamamasından dolayı önemli bir etki bırakamamıştır. Öyle ki, *KöS* zaman içerisinde koruma sorumluluğunun bir alternatifi değil tamamlayıcısı olarak lanse edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkçe yazında yeterince üzerinde durulmayan bu yeni kavramı literatüre kazandırmaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda, koruma sorumluluğu ve insani müdahale ile karşılaştırılan *KöS* kavramının farklarına değinilerek, diğer iki görüş kadar kalıcı olamamasının sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Koruma sorumluluğu, Koruma öncelikli sorumluluk, İnsani müdahale, Brezilya, Kuvvet kullanma.

ABSTRACT

Humanitarian intervention and responsibility to protect regarding to the use of force in international law have been widely criticized for

1 Bu makale, 4 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen “Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu”na gönderilen aynı isimli özet bildiri ile 5 Ekim 2018 tarihinde Samsun'da gerçekleştirilen “Uluslararası Sosyal & Hukuk Çalışmaları Kongresi”ne gönderilen “Uluslararası Hukuk Sisteminde Brezilya'nın Yeri” isimli tam metin bildirinin geliştirilmiş versiyonu olarak hazırlanmıştır.

2 Arş. Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi, Çarşamba/Samsun 0545 718 22 88, sezai.caglayan@omu.edu.tr

their lack of implementation. The fact that responsibility to protect caused regime change in the Libyan intervention in 2011 resulted in the notion of Responsibility While Protecting (RwP) to be raised by Brazil. When it was first mentioned, RwP, which was considered to be an alternative to responsibility to protect, could not have a significant impact because Brazil, the owner of the notion, could not find sufficient support inside and outside. In fact, RwP has been introduced as supplementary to responsibility to protect rather than as an alternative in time. The aim of this study is to introduce this new notion which is not sufficiently emphasized in Turkish literature. In accordance with this purpose, the differences between RwP and the two previous concepts will be tackled and it will be tried to discuss why RwP has failed.

Keywords: Responsibility to protect, Responsibility while protecting, Humanitarian intervention, Brazil, Use of force.

GİRİŞ

1945 tarihli BM Şartı'nın kabulüyle, meşru müdafaa ve BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi dışında yasaklanmış olan kuvvet kullanımı, soğuk savaşın bitimiyle farklı formüller ekseninde tekrar gündeme gelmiştir. Yaklaşık yarım asırlık bu dönem içerisinde, BM Şartı'nda belirtilen hükümlere aykırı uygulamalar söz konusu olsa da, özellikle 1990'larla birlikte geliştirilen yeni kavramlar ciddi tartışmaların fitilini ateşlemiştir. 1999'da NATO'nun BM yetkilendirmesi olmadan Kosova'da Sırp güçlerine karşı gerçekleştirdiği hava harekâtı ile ayyuka çıkan insani müdahale tartışmaları,³ 2001 tarihli Kanada Hükümeti'nin desteği ile kurulan Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*, bundan sonra MDEUK) hazırladığı raporda dile getirilen koruma sorumluluğu isimli yeni kavram ile farklı bir boyut kazanmıştır.⁴ Arap Baharı ile birlikte Libya'da başlayan iç çatışmalar neticesinde Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma yetkisi vermesi ve NATO'nun yaklaşık on iki yıllık bir aradan sonra rejim değişikliğine neden olan bu müdahalesi, tıpkı insani müdahalede olduğu gibi koruma sorumluluğu aleyhine de yeni tartışmaların başlamasına sebep olmuştur.⁵

3 CHESTERMAN Simon, “Legality versus Legitimacy: Humanitarian Intervention, the Security Council, and the Rule of Law”, *SAGE Publications*, C 33, S 3, 2002, s. 293–307.

4 O'DONNELL Chelsea, “The Development of the Responsibility to Protect: An Examination of the Debate over the Legality of Humanitarian Intervention”, *Duke Journal of Comparative & International Law*, C 24, 2014, s. 557-588.

5 OVERHUS Marcos, “NATO's Operation in Libya Not a Model for Military Operations”, *SWP Comments*, C 36, 2011, s. 1-4.

NATO'nun Libya müdahalesi ile başlayan tartışmalara dahil olan, dönemin Güvenlik Konseyi geçici üyelerinden Brezilya, uluslararası sistemin yeni aktörlerinden biri olma adına yeni bir söylem geliştirmiştir. BM Genel Kurulu'nun 2011 tarihli 66. açılış konuşmasında cumhurbaşkanı Rouseff tarafından dile getirilen KÖS kavramı, yeni bir müdahale kavramı oluşturulmasına yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir.⁶ Yabancı literatürde üzerinde durulan KÖS kavramına ilişkin, Türkçe literatürde yeterli nicelik ve nitelikte kaynak olmaması ve konuyla ilgili çalışmaların genel itibarıyla koruma sorumluluğu üzerinden yapılması, bu çalışmanın Türkçe olarak ortaya çıkartılmasının amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacak kaynaklarda geçen *Korurken Sorumluluk* veya *Koruma Sırasında Sorumluluk* ifadeleri, söz konusu kavramın vermek istediği anlamı tam olarak yansıtmaktan uzaktır. *Responsibility While Protecting* kavramının Türkçe çevirisi için KÖS kavramının tercih edilmesinin sebebi, koruma sorumluluğu doktrini için belirlenen sütunlardan önleme aşamasına ağırlık vererek, ilgili sütunların kronolojik olarak uygulanmasını zorunlu kılmasıdır. Diğer bir ifade ile KÖS, kuvvet kullanımını sıkı şartlara bağlamakla birlikte, öncelikli olarak koruma ve önlemeye önem vermektedir. Dolayısıyla *Korurken Sorumluluk* veya *Koruma Sırasında Sorumluluk* ifadeleri, KÖS'ün önlemeyi önlemesi hususuna vurgu yapmaktan uzak olmasından dolayı yetersizdir.

KÖS kavramının Türkçe literatüre kazandırılması amacıyla hazırlanan bu çalışmada, Brezilya tarafından başlatılan bu girişimin, koruma sorumluluğundan hangi noktalarda ayrıldığına değinilerek, söz konusu kavramın, yeterli kurumsal hazırlıklarının olmaması ve uluslararası norm koymada etkili devletlerin desteğinin alınamamış olmasından dolayı başarısız olması durumu açıklanmaya çalışılacaktır. Bu amaç ve hipotez doğrultusunda çalışma içerisinde şu sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır: KÖS kavramı, koruma sorumluluğu yerine geçmesi planlanan yeni nesil bir kavram mıdır? KÖS kavramının, başta koruma sorumluluğu olmak üzere genel itibarıyla insani müdahale tartışmalarından farkı nedir? KÖS kavramının üzerinde yoğunlaştığı hususlar nelerdir? Bu yeni kavram uluslararası arenada ne derece desteklenmiş veya muhalefet edilmiştir? KÖS başarılı olabilmeye midir, kavramın son durumu nedir?

Bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık altında, insani müdahale kavramı üzerinde

6 ROUSSEFF H.E. Dilma, "UNGA 66. Açılış Konuşması", 21 Eylül 2011, <https://gadebate.un.org/en/66/brazil>, 16.11.2017.

kısaca durulacak, kavramın temel eleştiri noktası ve örnekleri açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci başlıkta, koruma sorumluluğu kavramının ne olduğu, insani müdahaleden farklı olarak ne öngördüğü ve tartışmalı uygulama örneklerine değinilecektir. Son ve de en geniş başlık altında, KÖS kavramının ilk ortaya çıkışı, kendinden önceki müdahale kavramlarından hangi noktalarda ayrıldığı ve kavramın son durumu ele alınacaktır. Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında belirli bir metodoloji üzerinde yoğunlaşmaktan ziyade, genel itibariyle kaynak tarama temelli bir yöntem izlenmiş olup, bazı durumlarda karşılaştırmalı metodolojiden ve örnek olay analizinden de yararlanılmıştır. Birincil kaynak olarak, uluslararası mevzuatlar ve içtihatlar, ikincil kaynak olarak da kitap, makale, kongre tebliğleri ve web sitelerinden yararlanılmıştır.

I. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI

Günlük olağan kullanımına göre, herhangi bir eylem veya davranışın doğal sonucu olarak belirebilen müdahale, uluslararası hukuk kapsamında, özellikle de kuvvet kullanımını içeren formuyla bir takım sınırları olan, tartışmalı bir mefhumdur.⁷ Genel bir tanım itibariyle, bireysel veya grup olarak devletler tarafından başka bir devlet ülkesinde, ilgili devletin rızası olmadan gerçekleştirilen, kendi vatandaşlarından ziyade müdahale edilen devlet vatandaşlarına karşı başlatılan geniş ve vahim insan hakları ihlallerini sona erdirmeye amaç taşıyan, kuvvet kullanımı veya tehdidini içeren müdahaleler, insani müdahale olarak tanımlanabilir.⁸ Temel unsurları bu şekilde ifade edilebilecek olan insani müdahaleye ilişkin literatürde farklı tanımlara rastlamak da mümkündür.⁹

İnsani müdahale kavramı ile ilişkilendirilebilen birçok müdahale örneği, tarihi süreç içerisinde gerçekleşmiş olsa da,¹⁰ kavramın bugünkü anlamında kullanımı yakın bir tarihe dayanmaktadır. 1971 tarihinde Doğu Pakistan üzerine Hindistan tarafından gerçekleştirilen müdahale,

7 SELLERS Mortimer N. S., “Intervention under International Law”, *Maryland Journal of International Law*, C 29, S 1, 2014, s. 6.

8 HOLZGREFFE Jeff L., “The Context for Humanitarian Intervention”, Jeff L. HOLZGREFFE ve Robert O. KEOHANE (der.), *Humanitarian Intervention Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 18.

9 Bkz. GRAY Christina, *International Law and Use of Force*, Oxford, OUP, 2008; MURPHY Sean D., *Humanitarian Intervention The United Nations in an Evolving World Order*, Philadelphia, PENN, 1996; WEISS Thomas G., *Humanitarian Intervention*, Cambridge, Polity, 2016.

10 SIMMS Brendan ve TRIM D.J.B. (der), *Humanitarian Intervention A History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

1979'da Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesi, üzerinde çok durulmamış olsa da, Aksar'ın dile getirdiği üzere, 1974 tarihinde Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği Barış Harekâtı ve son olarak da Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'taki ağır insan hakları ihlallerini önlemek için uçuşa yasak bölgeler oluşturması, insani müdahale kavramının İkinci Dünya Savaşı sonrası örneklerinden bazılarını oluşturmaktadır.¹¹

İnsani müdahale kavramının, uluslararası toplumun temel gündem maddelerinden biri haline gelmesi, soğuk savaş sonrası vuku bulan vahim insan hakları ihlalleri sonucu söz konusu olmuştur. Bu örneklerle geçmeden önce hatırlanması gereken önemli bir unsur ise, insani müdahaleyi tartışmalı yapan kuvvet kullanımının, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmasıdır. Bilindiği üzere, BM Şartı, kendisinden önceki düzenlemelerin aksine,¹² uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı veya kuvvet kullanma tehdidini madde 2/4'te açık bir şekilde yasaklamıştır. Söz konusu yasak mutlak olmakla birlikte, BM Şartı'nın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hali ve Şart'ın VII. bölümüne dayanarak Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin bozulması halinde kuvvet kullanmaya izin vermesi, 2/4'te belirtilen yasağın istisnalarını oluşturmaktadır.¹³ Şart'ın kabul edilışinden bugüne kadar geçen zaman içerisinde, gerek uluslararası ilişkilerin aktörlerinde meydana gelen deęişiklikler¹⁴ gerekse madde hükümlerinin bir takım yeni gelişmeler neticesinde farklı yorumlanması,¹⁵ kuvvet kullanma yasağı, yasağın istisnaları ve hatta

-
- 11 AKSAR Yusuf, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s. 127.
- 12 BOZKURT Enver, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Asil Yayıncılık, 2007, s. 5-11.
- 13 SHAW Malcolm, **International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s.1123-1146.
- 14 Bahsi geçen dönem içerisinde devlet dışı aktörlerin sayısındaki ciddi artış, uluslararası ilişkileri önemli bir şekilde etkilemektedir. Bkz. TOPAL Ahmet Hamdi, **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2005; NOORTMANN Math et al (der), **Non-State Actors in International Law**, Oxford, Hart Publishing, 2015.
- 15 51. Maddede dile getirilen "silahlı saldırının varlığı" şartı, silahlı saldırının tanımının yapılmamış olmasından dolayı farklı yorumlanabilmektedir. 11 Eylül'de ABD'ye gerçekleştirilen saldırılar sonrasında da saldırının vuku bulmadan önce meşru müdafaa hakkının önleyici bir şekilde kullanılabileceğini ileri süren geniş yorumlar söz konusu olmuştur. Bkz. HOLE Leo V. D., "Anticipatory Self-Defence Under International Law", **American University International Law Review**, C 19, S 1, 2003; AREND Anthony C., "International Law and the Preemptive Use of Military Force", **The Washington Quarterly**, 2003.

BM Şartı'nın güncellenmesi¹⁶ üzerine birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

İnsani müdahale kavramının, kuvvet kullanma yasağı ekseninde tartışılmasının en önemli örneklerinden biri, hiç şüphesiz, 1999 tarihli NATO'nun Kosova müdahalesi olmuştur.¹⁷ 1995'ten itibaren Sırp'ların Kosova'daki sivil nüfusa karşı başlatmış olduğu kıyım politikası uzun bir süre devam ettikten sonra, NATO tarafından 1999 yılının Mart ayında başlatılan Müttefik Güç (*Allied Force*) hava harekâtı, yaklaşık iki buçuk ay gibi bir sürede neticelenmiş ve Sırp güçler Kosova'dan çekilmişlerdir.¹⁸ Yapılan hava harekâtları Sırp güçlerini Kosova'dan çıkartmışsa da, yapılan müdahalenin BM Şartı'ndaki kuvvet kullanma yasağına (Md. 2/4) ilişkin tartışmaları, yasallık ve meşruluk ikileminde halen tartışılan bir konu olagelmıştır. Müdahalenin meşruluğunu savunanlar savlarını, uluslararası teamül hukuku üzerinden temellendirmeye çalışmaktadırlar.¹⁹ Müdahaleye karşı olanlar ise BM Şartı 2/4'te belirtilen kuvvet kullanma yasağının mutlakıyeti, Şartın VII. bölümü altında Güvenlik Konseyi'nin olaya ilişkin herhangi bir yetkilendirme yapmamış olması ve yine Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı 53. maddeye dayanarak herhangi bir bölgesel gücü yetkilendirmemiş olması gibi argümanlardan yola çıkarak, NATO müdahalesinin yasallıktan uzak ve uluslararası hukuku ihlal eden bir eylem olduğunu ileri sürmektedirler.²⁰ Müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunanların başında ise BM Güvenlik Konseyi beş daimi üyesinden ikisi olan Rusya ve Çin gelmektedir.²¹

Kuvvet kullanmanın belirli şartlara bağlanması, özellikle görece daha az güçlü devletlerin haklarının korunması bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Lakin BM ile birlikte somutlaşan uluslararası hukuk sisteminin, kuvvet kullanımını yeterince azaltamaması da sistemin önemli eksiklerinden birini teşkil etmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasındaki görüş ayrılıkları,

16 LUPU Yonatan, “Rules, Gaps and Power: Assessing Reform of the U.N. Charter”, *Berkeley Journal of International Law*, C 24, S 3, 2006.

17 PETRESKI Milorad, “The International Public Law and the Use of Force by the States”, *Journal of Liberty and International Affairs*, C 1, S 2, 2015, s. 7.

18 ŞAHİN Güngör, *Küresel Güvenlik ve NATO Teori-Aktör-Tehdit-Risk*, Ankara, Detay Yayıncılık, 2016, s. 201.

19 ALEXANDER Clinton W., “Nato's "Intervention in Kosovo: The Legal Case for Violating Yugoslavia's "National Sovereignty" in the Absence of Security Council Approval”, *Hous. J. Int'l L.*, C 22, 2000, s. 39.

20 PETRESKI, s. 7-8.

21 YOSHIAKI Sakaguchi ve KATSUHIKO Mayama, “Significance of the War in Kosovo for China and Russia”, *NIDS Security Reports*, S 3, 2002, s. 1-23.

sistemin tıkanması adına önemli engellerden biridir. Bu noktada ortaya çıkan insani müdahale kavramı, BM sisteminin büyük felaketlere cevap veremeyecek duruma gelmesi halinde söz konusu felaketleri önleme adına önemli bir alternatifi teşkil etmektedir. Güvenlik Konseyi'nin karar alamaması durumunda, BM çatısı altında başka yasallık arayışlarının olabildiği 1950 tarihli BM Genel Kurul kararında açıkça görülmüştür.²² Güvenlik Konseyi'nin karar alamaması halinde uluslararası barış ve güvenliğin insani müdahale argümanı ile BM çatısı altında sağlanabilmesinin başka yolları da mevcuttur. NATO'nun Kosova müdahalesi sonrası, Yugoslavya'nın NATO üyesi devletler aleyhine Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) yapmış olduğu "Kuvvet Kullanmanın Hukukiliği"²³ne ilişkin başvuru sonucu Divan, müdahale esnasında Yugoslavya adında bir devlet olmadığı gerekçesine dayanarak yetkisizlik kararı vermiştir.²⁴ Aksar'ın da belirttiği gibi,²⁵ Divan yetkisizlik kararını vermeyip, insani müdahaleyi gerekçelendirebilecek bir karar vermiş olsaydı, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması noktasında insani müdahale daha etkin kullanılabilmiş olurdu. Divan tarafından alınacak kararın insani müdahale lehine olması durumunda, insani müdahale BM sistemindeki tıkanıklara çare olabilecek şekilde etkin olarak işletilebilirdi. Divan'ın aksi yönde bir karar vermesi durumu söz konusu olsaydı, insani müdahale argümanının uluslararası hukuk nezdinde tartışılmaya değer bir yanı kalmazdı. Her iki ihtimalde de Divan, BM sisteminin tıkanması durumunda kuvvet kullanmaya ilişkin bir çözüm yolu göstermiş olurdu.

II. İKİNCİ NESİL MÜDAHALE: KORUMA SORUMLULUĞU

Soğuk savaşın bitimiyle birlikte vuku bulan ağır insan hakları ihlalleri karşısında Güvenlik Konseyi'nin etkisiz kalması ve buna alternatif bir koruma sağlaması umulan insani müdahale kavramı, yeni yüzyıl ile birlikte farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. BM Genel Kurulu'nun 1999 tarihli açılış konuşmasında, uluslararası barış ve güvenliğin temin edilmesi hususundaki sıkıntılara değinen Genel

22 BM Genel Kurulu 1950 tarihinde, BM Şartı'nın 12. Maddesinde kendisine verilen yetkiye dayanarak, uluslararası barış ve birliğin korunması adına "Barış İçin Birlik" (*Uniting For Peace*, 377(V)A) kararını almıştır. Bkz. TOPAL Ahmet Hamdi, "Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği", *TAAD*, S 19, 2014, s. 113-117.

23 Aksar, s. 128.

24 Aksar, s. 128-129

25 Aksar, s. 129.

Sekreter Kofi Annan,²⁶ konjonktür gereği devlet egemenliğinin yeniden tanımlandığını, devletin temel felsefesinin vatandaşlarına hizmet etme amacı gütmesi gerektiğini ve egemenliğin devletler için bir sorumluluk haline geldiğini belirtmiştir. Annan’ın yapmış olduğu konuşmadan yaklaşık iki yıl sonra, Aralık 2001’de Kanada Hükümeti’nin desteği ile kurulan MDEUK’nin yayınlamış olduğu rapor,²⁷ insani müdahaleden sonraki yeni nesil müdahalenin ilk bahsedildiği platform olmuştur. İnsani müdahale kavramının, korumaya ilişkin tartışmayı ileri götüremeyeceği belirtilen Komisyon raporunda, müdahale hakkından ziyade koruma sorumluluğuna odaklanılacağı belirtilmiştir.²⁸ Rapor ayrıca, BM sistemindeki devletlerin, *egemenlik* kavramını gerek içişlerinde gerekse dış ilişkilere ilişkin ödevleri konusunda, bir kontrol mekanizmasından ziyade bir sorumluluk olarak kabul etmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁹ Raporda belirtilen bir diğer önemli husus ise, koruma sorumluluğunun üç ayrı sorumluluk üzerine inşa edildiğidir. Buna göre, birinci sorumluluk, önleme sorumluluğu; ikincisi, tepki verme sorumluluğu; üçüncüsü ise, yeniden inşa sorumluluğudur.³⁰

Koruma sorumluluğuna ilişkin diğer önemli bir gelişme ise 2004 tarihinde Genel Sekreter Kofi Annan tarafından başlatılan, Tehditler, Zorluklar ve Değişimler Üzerine Üst Düzey Panel’inde (*High-Level Panel on Threats, Challenges And Change*) kaydedilmiştir.³¹ Panelin nihai raporunda, koruma sorumluluğunun bir norm olarak yükseldiği, Güvenlik Konseyi yetkilendirmesiyle ve yine Konsey tarafından icra edilebilen uluslararası bir sorumluluğun var olduğu ve bu sorumluluğun, son çare olarak orantılı bir askeri bir müdahale ile işletile bilineceği belirtilmiştir.³² Bir yıl sonra, 2005’te, Genel Sekreter Kofi Annan tarafından yayımlanan, Daha Geniş Özgürlük İçinde: Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru (*In Larger Freedom: Towards Development, Security And Human Rights For All*) başlıklı raporda da 2004’teki rapora koşut ifadelere yer verilmiştir.³³

26 “Press Release SG/SM/7136 GA/9596: Secretary-General Presents His Annual Report To General Assembly”, New York, **BM GENEL KURULU**, Eylül 1999, <https://www.un.org/press/en/1999/19990920.sgsm7136.html>, 11.11. 2017.

27 “Responsibility to Protect”, Kanada, **ICISS**, Aralık 2001.

28 “Responsibility to Protect”, s. 11.

29 “Responsibility to Protect”, s. 13.

30 “Responsibility to Protect”, s. 19,29,39.

31 “The Final Report of the High Level Panel on Threats, Challenges and Change”, Berlin, **UN**, Kasım 2004.

32 “The Final Report of the High Level Panel on Threats, Challenges and Change”.

33 ANNAN Kofi, “In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All”, 2005, http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/larger_freedom_exec_summary.pdf, 11.11.2017.

14-16 Eylül 2005'te gerçekleştirilen BM Dünya Zirvesinde de koruma sorumluluğu konusu ele alınmıştır. BM Genel Kurulu tarafından yayınlanan BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 138 ve 139. maddeleri koruma sorumluluğuna ayrılmıştır.³⁴ 138. madde kısaca, her bir devletin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçları teşkil eden eylemlere karşı korumakla yükümlü olduğunu, bu yükümlülüğün söz konusu suçların ortaya çıkmamasını ve bu suçların teşvik edilmemesini sağlama yükümlülüğünü kapsadığını belirterek, bu yükümlülüğün uygun ve gerekli araçlarla yerine getirilmesi gerektiğini, uluslararası toplumun ise devletlere ve BM'ye bu konularda destekçi olması gerektiğini ifade etmektedir.³⁵ Madde 139'da ise, uluslararası toplumun BM vasıtasıyla ve BM Şartı'nda belirtilen hükümlere göre, 138. maddede bahsi geçen suçlar karşısında, koruma sağlama yükümlülüğüne yer verilmiştir.³⁶

Zirve, koruma sorumluluğuna ilişkin olarak 2001 tarihli Komisyon raporunda belirtilen yaklaşımı teyit etmiştir.³⁷ Buna göre, *jus ad bellum* bağlamında 2001 tarihli raporda kabul edilen kriterler olan, son çare, orantılılık, doğru amaç, orantılı araçların kullanılması, makul beklentiler ve müdahaleyi yapacak doğru otoritenin belirlenmesi, üzerinde anlaşılan konular olmuştur.³⁸ Söz konusu bu kriterlerin, 2001 tarihli raporda belirtilen, önleme, tepki gösterme ve yeniden inşa sorumlulukları içerisinde etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir. 2009'da BM Genel Kurul'u tarafından yayımlanan Koruma Sorumluluğunun Uygulanması (*Implementing the Responsibility to Protect*) isimli raporda, 2001 tarihli Komisyon raporu ve 2005 Zirvesi'nde kabul edilen *jus ad bellum* kriterlerinin uygulanacağı bu üç sütunlu süreç üzerinde durulmuş ve söz konusu üç sütunun eşit öneme sahip olduğu ve aralarında herhangi bir öncelik sıralaması bulunmadığının altı çizilmiştir.³⁹

Kriterleri ve aşamaları yukarıda açıklanan koruma sorumluluğunun etkinliği üzerine farklı söylemlerin geliştirildiği görülmektedir. Muhtevası itibariyle koruma sorumluluğu ile insani müdahalenin aynı

34 "Resolution adopted by the General Assembly", New York, UN, September 2005.

35 "Resolution adopted by the General Assembly", md. 138.

36 "Resolution adopted by the General Assembly", md. 139.

37 ARSAVA Fusun, "Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale", 21. **Yüzyıl**, S 34, 2011, s. 7.

38 BURKEY Anthony et al, *Ethics and Global Security A Cosmopolitan Approach*, Londra, Routledge, 2014, s. 86.

39 "Implementing The Responsibility To Protect", New York, UN, Haziran 2009, s. 2.

amaç doğrultusunda hareket eden uygulamalar olduğunu savunanlar olduğu gibi,⁴⁰ koruma sorumluluğunu insani müdahaleyi ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olarak tanımlayanlar da mevcuttur.⁴¹ Koruma sorumluluğunun ilk on yılında etkili olmadığını savunan Ercan ise,⁴² kavramın etkin olarak kullanılabilmesi için yeni hukuki düzenlemelere ihtiyaç olduğu kanısındadır. Arsava da,⁴³ herhangi bir pozitif hukuk normunda adı geçmeyen koruma sorumluluğunun, işlevsel hale getirilmesinin temel şartının hukukiliğini artırma adına somut adımların atılması gerektiğini belirtmektedir.

BM Güvenlik Konseyi tarafından koruma sorumluluğuna ilişkin yapılan ilk resmi referans, Nisan 2006 tarihinde, Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması'na ilişkin çıkartılan 1674 sayılı kararda söz konusu olmuştur.⁴⁴ 1674 sayılı Güvenlik Konseyi kararı, koruma sorumluluğuna ilişkin 2005 tarihli Zirve Bildirgesi'nin 138 ve 139. maddelerini teyit etmektedir.⁴⁵ Benzer şekilde, Güvenlik Konseyi sonraki birçok kararında koruma sorumluluğuna atıfta bulunmuştur.⁴⁶ Bu kararlar arasında, Fildişi Sahilleri⁴⁷ ve özellikle de Libya'da⁴⁸ yaşanan sorunlara ilişkin alınan kararlar konu açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çalışmanın temel konusu olan KÖS kavramının çıkış noktası olması açısından, Libya örneği, takip eden başlık altında ele alınacaktır.

40 SAK Yıldırım, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, **Uluslararası İlişkiler**, C 11, S 44, 2015; Ayrıca bkz. BAŞARAN Halil Rahman, “Identifying the Responsibility to Protect”, **The Fletcher Forum of World Affairs**, C 38, S 1, 2014. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğunun çoğu noktada benzerlik gösterdiğini söyleyen Başaran, koruma sorumluluğunu eski hikayenin yeni etiketli versiyonu olarak tanımlamaktadır.

41 AKSAR, s. 129-133. İnsani müdahale girişimini, BM Güvenlik Konseyi'nin işlemeyen mekanizmasına alternatif bir çaba olarak tanımlayan Aksar, koruma sorumluluğu konseptiyle BM Güvenlik Konseyi izninin alınması gerektiğine yönelik kriterlerin koruma sorumluluğunun içeri boşattığı ifade etmektedir. Yazar, uluslararası örf adet kuralı haline gelebilme potansiyeli olan insani müdahale konseptinin, Güvenlik Konseyi onayına bağlı koruma sorumluluğu anlayışı ile ortadan kaldırılmaya çalışıldığını savunmaktadır.

42 ERCAN Pınar Gözen, “İkinci On Yılına Giren Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, **Hacettepe HFD**, C 5, S 2, 2015.

43 ARSAVA Füsün, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, **Gazi Üniversitesi HFD**, C 15, S 1, 2011.

44 “Background Note”, New York, UN, Mart 2014.

45 “Resolution 1674”, New York, UNSC, Nisan 2006.

46 “Background Note” (UN 2014).

47 “Resolution 1975”, New York, UNSC, Mart 2011.

48 “Resolution 1970”, New York, UNSC, Şubat 2011; “Resolution 1973”, New York, UNSC, Mart 2011.

III. LİBYA ÖRNEĞİ

Ortadoğu'da meydana gelen demokratik hareketlenmeler olarak ifade edilen Arap Baharı, 2011'de Libya'da Albay Muammer Kaddafi'nin, muhaliflerin sesine kulak vermemesiyle kısa sürede ülkede rejim değişikliğinin yaşanmasına sebep olmuştur.⁴⁹ Yönetim tarafından muhaliflere karşı silahlı mücadele başlatılması, kısa sürede bir iç savaşın başlamasına ve ciddi can kayıplarının yaşanmasına sebep olmuştur.⁵⁰ Yaşanan bu trajedi üzerine, 26 Şubat 2011 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, "Afrika'da Barış ve Güvenlik" başlığı altında 1970 sayılı kararı almıştır. Kararda, sivillere karşı kuvvet kullanılması,⁵¹ sistematik insan haklarının varlığı,⁵² insanlığa karşı suç teşkil eden fiillerin işlenmesi⁵³ ve mültecilerin içinde buldukları insani yardım⁵⁴ durumlarına dikkat çekilmiştir. BM Şartı'nın 39. maddesi doğrultusunda, Libya'daki çatışmaların, uluslararası barış ve güvenliğe karşı açık bir tehdit oluşturduğuna dair açık bir ifade yer almayan kararda,⁵⁵ Libyalı yetkililerin kendi vatandaşlarını korumaları konusunda koruma sorumluluklarının olduğuna yönelik açık bir hatırlatmada bulunulmuştur.⁵⁶ Koruma sorumluluğuna ilişkin kararda geçen bu ifade, kavrama ilişkin 2001 tarihli komisyon raporundaki üç sorumluluktan birincisindeki önleme sorumluluğu kapsamında dile getirilmiştir.

17 Mart 2011 tarihinde Konsey tarafından, doğrudan Libya adına alınan 1973 sayılı kararda, sivillerin korunması adına "gerekli tüm önlemlerin alınması" konusunda üye ülkeler yetkilendirilmiş ve uçuşa yasak bölgeler oluşturulmuştur.⁵⁷ Kararda, BM Şartı madde 39 bağlamında uluslararası barış ve güvenliğin açık bir şekilde tehdit edildiği belirtilmiştir.⁵⁸ Gerekli tüm önlemlerin alınmasına ilişkin ifadeler, BM Şartı 42. madde kapsamında silahlı kuvvet kullanmaya izin verildiği şeklinde de okunabilmektedir. Karardan bir gün sonra

49 YAVAŞGEL Emine ve POLAT Veli, "Ortadoğu'da Leviathan'a Karşı Sivil Devrimler", ÇOMAK Hasret ve SANCAKTAR Caner (der), **Ortadoğu Analizi İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2014, s. 59-98.

50 AYHAN Veysel, "Libya İç Savaşı: Kaddafi Rejiminin Sonu", 26.02.2011, <http://www.tuicakademi.org/libya-ic-savasi-kaddafi-rejiminin-sonu/> 24.10.2018.

51 "Resolution 1970", Para. 1.

52 "Resolution 1970", Para. 2,

53 "Resolution 1970", Para. 6,

54 "Resolution 1970", Para. 7,

55 DEMİREL Naim, **BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Barışın Korunması**, İstanbul, Derin Yayınları, 2015, s. 382.

56 "Resolution 1970", Para. 9.

57 "Resolution 1973"

58 "Resolution 1973"

18 Martta ABD, İngiltere ve Fransa tarafından başlatılan operasyonlar, 22 Ağustos 2011’de Kaddafi Rejiminin devrilmesine neden oldu ve 28 Ağustos 2011’de Trablus’u ele geçiren Ulusal Geçici Konsey, ülkenin temsilcisi olarak yaklaşık yüz devlet tarafından tanınmaya başlamıştır.⁵⁹ 20 Ekim 2011’de Kaddafi’nin muhaliflerce öldürülmesiyle iç savaş sona erdi ve 23 Ekim 2011’de Geçici Konsey ülke genelinde kontrolü ele aldığını açıklamıştır.⁶⁰

Yaklaşık on yıllık geçmişi olan bir kavram olan koruma sorumluluğu, Libya’daki kısa süreli müdahalenin ardından, iç savaşın sona erdirilmesi ile başarılı olarak nitelense de, rejim değişikliğine neden olması bakımında da ciddi eleştirilere maruz kalmış ve takip eden bölümdeki, KöS yaklaşımının fitilini ateşlemiştir.

IV. “KORUMA ÖNCELİKLİ SORUMLULUK”: YENİ NESİL BİR MÜDAHALE Mİ?

21 Eylül 2011 tarihinde, BM Genel Kurulu 66. oturumunun açılış konuşmasını yapan dönemin Brezilya devlet başkanı Dilma Rousseff, Arap Baharı’na değinerek, Brezilya’nın evrensel özgürlük fikrine verdiği desteğin tam olduğunu belirttikten sonra, özgürlük arayan bu toplumlara yardım konusunda tüm BM üyelerinin birleşmesinin bir gereklilik olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Sivil nüfusa karşı başlatılan zalimane engellemeleri tanımadıklarını ama buna rağmen kuvvet kullanmanın da son çare olarak gündeme gelmesi gerektiğini ifade eden Rousseff, uluslararası barış ve güvenlik arayışlarının, aşırı durumlara karşı gerçekleştirilen müdahalelerle sınırlı kalmaması gerektiğini de sözlerine eklemiştir.⁶² Koruma sorumluluğu üzerine çok fazla konuşulduğunu belirten Rousseff, KöS (*Responsibility While Protecting*) hakkında çok az şey söylendiğini, bu iki kavramın birlikte geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶³

Brezilya’nın BM daimi temsilcisi Maria Luiza Riberio Viotti tarafından, 9 Kasım 2011 tarihli, Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunmasına İlişkin 12. Güvenlik Konseyi Açık Tartışması başlıklı toplantıda⁶⁴ Genel Sekreter’e verilmek üzere sunulan, “Koruma Öncelikli Sorumluluk: Bir Kavramın Geliştirilmesi ve Desteklenmesi İçin Gerekli

59 DEMİREL, s. 381-382.

60 DEMİREL, s. 382.

61 ROUSSEFF, (UNGA 66. Açılış Konuşması)

62 ROUSSEFF, (UNGA 66. Açılış Konuşması)

63 ROUSSEFF, (UNGA 66. Açılış Konuşması)

64 Toplantı detayları için bkz. “12th Security Council Open Debate on the Protection of Civilians in Armed Conflict”, New York, **ICRtoP**, November 2011.

Unsurlar” (*Responsibility while protecting: elements for the development and promotion of a concept*) başlıklı mektup,⁶⁵ birkaç ay önce Cumhurbaşkanı Rousseff tarafından Genel Kurul açılışında dile getirilen yeni kavramın detayları hakkında Brezilya Hükümeti’nin önerilerine yer vermektedir.⁶⁶ BM Şartı’nın kabulünden bu yana, BM çatısı altında insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında atılan adımları özetleyerek başlayan mektup, söz konusu kavramların büyük insani yıkımları önlemede başarısız olduğunu belirterek, özellikle de son girişim olan koruma sorumluluğunun eksikleri üzerinde durmuştur.⁶⁷

BM’ye sunulan mektupta, belirli bir operasyon veya Güvenlik Konseyi kararı üzerinden eleştiri geliştirmekten ziyade, genel itibariyle koruma sorumluluğunun eksikliklerine değinilmiştir. Lakin bu söylem geliştirme çabaları, uygulamada Brezilya’nın Libya müdahalesine olan tepkileri üzerine temellendirilmektedir.⁶⁸ Güvenlik Konseyi’nin 2011 tarih ve 1973 sayılı Libya’ya ilişkin almış olduğu kararın sonuçlarını eleştiren Brezilya, NATO’nun Libya’da sivilleri koruma misyonunu aşarak, rejim değişikliğinin gerçekleştirilmesine hizmet ettiğini iddia etmiştir.⁶⁹ Henüz karar tasarı aşamasındayken çekincelerini dile getiren Brezilya, Libya’ya gerçekleştirilecek askeri bir müdahalenin bölgede ciddi sorunlara neden olacağını ve taraflar arasındaki gerginlikleri daha da tırmandırabileceğini belirterek karar oylamasında çekimser oy kullanmıştır.⁷⁰ Kararda yer alan “gerekli tüm önlemlerin alınması” ifadesinin tam olarak neyi kastettiği hususunda bir belirsizlik bulunmasının, rejim değişikliği gibi istenmeyen sonuçlara neden olabileceği yönündeki eleştiriler, henüz kararın taslak aşamasında Güvenlik Konseyi’nde ciddi tartışmalara neden olmuştur.⁷¹ Brezilya’nın söz konusu muğlak ifadelerle karşı göstermiş olduğu tepki haksız

65 “Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept”, New York, UN, Kasım 2011.

66 “Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept”

67 “Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept”

68 KENKEL Kai Michael, “Brazil and the “Responsibility While Protecting” Initiative”, 09.06.2016, <https://sustainablesecurity.org/2016/06/09/brazil-and-the-responsibility-while-protecting-initiative/>, 13.11.2017.

69 PATTISON James, “The Ethics of “Responsibility While Protecting”: Brazil, the Responsibility to Protect, and Guidelines for Humanitarian Intervention”, **Human Rights&Human Welfare**, S 71, 2013.

70 EMİROĞLU Sema, “Libya’ya askerî müdahalenin önu açıldı”, 18.03.2011, <http://www.dw.com/tr/libyaya-asker%C3%AE-m%C3%BCdahalenin-%C3%B6n%C3%BC-a%C3%A7%C4%B1d%C4%B1/a-14921870>, 13.11.2017.

71 STUENKEL Oliver ve TOURIGHO Marcos, “Regulating Intervention: Brazil and the Responsibility to Protect”, **Conflict, Security & Development**, C 14, S, 4, 2014, s. 391.

olmamakla birlikte, “gerekli tüm önlemlerin alınması” şeklindeki Güvenlik Konseyi tasarrufu, sadece Libya’ya özgü bir durum olmayıp, yedinci bölüm bağlamında kuvvet kullanmaya ilişkin alınan kararların genelinde bu şekilde formüle edilmiştir. Brezilya’nın söz konusu ifadeye ilişkin eleştirisi abartılı olsa da, genel itibariyle NATO’nun tasarruflarına ilişkin yapmış olduğu eleştiriler, Kaddafi’nin öldürülmesi ve yönetimin Geçiçi Ulusal Konsey eline geçmesi ile haklılık kazanmıştır.

BM’ye sunulan mektupta belirtildiği üzere, 2001 tarihli raporda ve 2005 BM Dünya Zirvesi’nde kabul edilen üçlü sorumluluk anlayışı, KöS’de de kabul edilmekle birlikte, söz konusu üç sorumluluğa ilişkin süreçlerin politik önem ve kronolojik sıralamaya göre takip edilmesinin bir zorunluluk olduğu da vurgulanmıştır.⁷² Ayrıca, sivillere karşı gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin doğrudan uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturduğunun belirtilmesi gerektiği, askeri ve askeri olmayan baskı araçları arasında açık bir ayırım yapılmasının zorunluluğu ve kuvvet kullanma konusunda aceleci kararlar almaktan kaçınılması,⁷³ yeni kavramın temel savları olup, koruma sorumluluğu kavramından da bu noktada ayrılmaktadır. Yeni kavramın, 1973 sayılı kararda yer alan “muğlak” ifadeler ve kuvvet kullanma eksikleri üzerinden geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Koruma sorumluluğu ve KöS kavramlarının, ortak temel prensiplere bağlı olarak birlikte evrilmesi gerektiğini belirten Brezilya, temel önceliğin önleme diplomasisine verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁴ Barışçı çözüm yollarının tüketilmesi; kuvvet kullanma yetkilendirmesinin Güvenlik Konseyi’nce veya istisnai olarak Genel Kurul tarafından yapılması; söz konusu yetkilendirmenin sınırlarının açık bir şekilde belirlenmesi; mümkün olduğu kadar az zarar ile kuvvet kullanmanın gerçekleştirilmesi; kuvvet kullanma yetkisinin makul, orantılı ve operasyon amaçları ile sınırlı olması; sürecin başından sonuna kadar gözlemlenmesi; ilgili süreçlerin izlenmesi ve değerlendirmesinin yapılması ve de Güvenlik Konseyi’nce kuvvet kullanma yetkisi verilen aktörlerin sorumluluklarını temin etmesi gerekliliği, KöS anlayışının temel prensipleri olarak kabul edilmiştir.⁷⁵

72 “Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept”

73 Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept, Para. 6.

74 Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept, Para. 11.

75 Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept, Para. 11

Görüldüğü üzere, KöS kavramı, Güvenlik Konseyi kararlarının kesin ve açık hükümler içermesine, kuvvet kullanma yetkilendirmesinin sınırlarının ve araçlarının net bir şekilde belirlenmesine ve sürecin ciddi bir şekilde gözlemlenmesi hususlarına vermiş olduğu ağırlık konusunda koruma sorumluluğu anlayışından ayrılmaktadır. Bununla birlikte, koruma sorumluluğu için geçerli olan üçlü sorumluluk anlayışı yeni kavramda da korunmasına rağmen, koruma sorumluluğunun aksine KöS’de, sorumluluklar arasında öncelik sıralamasının gerekliliği üzerinde ciddi bir şekilde durulmaktadır.⁷⁶ Üçüncü sorumlulukta yer alan müdahale konusunda da temkinli bir tutum sergileyerek, askeri müdahaleyi katı kurallara bağlayan KöS, bu özelliğinden dolayı, kriz anlarında müdahalenin gerçekleştirilemeyecek olmasına neden olabileceği konusunda eleştiriler almıştır.⁷⁷

Cumhurbaşkanı Rousseff’in konuşması ve akabinde BM’ye sunulan mektup, KöS’ün, koruma sorumluluğuna alternatif bir konsept olduğu yönünde bir görüntü çizmektedir. Brezilya’nın norm geliştirme hususundaki istekliliği⁷⁸ de göz önünde bulundurulduğunda, KöS’ün yeni bir norm olduğu düşüncesi önem kazanmaktadır. Lakin Brezilya’nın bu girişimi, koruma sorumluluğu kapsamında kuvvet kullanmaya ilişkin olarak küresel ölçekte Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki mesafeleri kapatmaya yönelik olarak atılmış bir adımdır.⁷⁹ KöS, koruma sorumluluğunu esaslı bir şekilde sorgulamaktan ziyade, Güvenlik Konseyi’nin çalışma yöntemleri üzerine odaklanmaktadır.⁸⁰ Diğer bir ifade ile KöS, koruma sorumluluğu kavramının yeniden kavramsallaştırılmasına odaklanan, daha çok insan hayatının korunması uğruna koruma sorumluluğunun etkili bir şekilde nasıl uygulanacağına ilişkin yeni tartışmaların başlatılması için bir çağrı niteliğindedir.⁸¹

Küresel bir norm olma iddiası olan koruma sorumluluğunu şekillendirmeye yönelik bu girişim, akademide de incelenen önemli konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle yabancı literatürde ele

76 BELLAMY Alex J., “The Three Pillars of the Responsibility to Protect”, *Pensamiento Propio*, S 41, 2015, s. 52.

77 ALMEIDA Paula Wajcikiewicz, “From Non-indifference to Responsibility While Protecting: Brazil’s Diplomacy and the Search for Global Norms”, *Global Powers and Africa Programme Occasional Paper*, S 138, 2013, s.12.

78 STUENKEL Oliver ve TOURIGHO Marcus, s, 392.

79 STUENKEL Oliver ve TOURIGHO Marcus, s, 393.

80 TOURINHO Marcos et al, “Responsibility While Protecting”: Reforming R2P Implementation”, *Global Society*, C 30, S 1, 2016, s. 141.

81 POWERS Maggie (der), *Responsibility While Protecting Implementation and the Future of the Responsibility to Protect Conference Report*, New York, Global Policy Initiative Columbia University, 2015, s. 5.

alınan kavrama eleştiri getirenler olduğu gibi kavramı destekleyenler de azımsanmayacak derecededir. Francis Denge’ye göre,⁸² KöS, koruma sorumluluğunun gözden geçirilmesine ilişkin önemli bir katkıdır. Tourinho ve diğerleri de,⁸³ Brezilya’nın bu önerisini, normatif konulara ilişkin yapıcı bir kavram olarak değerlendirmekte ve insani müdahale kavramlarına ilişkin koşulların değiştirilmesi hususunda kavramın önemli katkıları olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Stuenkel de,⁸⁴ KöS kavramının, koruma sorumluluğunun normatif gelişimi konusunda politik ve analitik katkıları olduğunu kabul etmektedir. KöS kavramının, koruma sorumluluğunu etkinleştireceğine yönelik benzer savlar da bulunmaktadır.⁸⁵

Kavrama yönelik yapıcı eleştirilerin yanı sıra, başta ABD ve Avrupalı küresel güç aktörlerini savunanlar, KöS kavramının problemliliğini ve asıl amacının, ABD ve müttefiklerinin demokrasi ve insan haklarının korunmasına yönelik dünya genelindeki müdahalelerini manipüle etmek olduğunu ileri sürmektedirler.⁸⁶ Thomas Wright’a göre,⁸⁷ KöS kavramı, koruma sorumluluğuna gerçek bir alternatif olmadığı gibi bu yeni kavram daha çok can kaybına neden olabilecektir. Welsh ve diğerleri de,⁸⁸ KöS kavramının uygulanması aşamasında, küresel ve bölgesel aktörler arasındaki politik bağlılık hususunda sorunların ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedirler.

Yabancı yazındaki bu tartışmaların aksine Türkçe yazında, KöS kavramının ne olduğu üzerinde neredeyse hiç durulmamıştır. Yapılan güncel çalışmalar genel itibariyle insani müdahale, koruma sorumluluğu, Libya ve Suriye krizleri üzerine olmuştur.⁸⁹ Türkçe

82 DENG Francis M., “The Responsibility While Protecting (RwP) Talking Points for Remarks”, http://www.responsibilitytoprotect.org/FD%20statement%20on%20Brazil%20initiative,%2021_2_12.pdf, 14.11.2017; PATTISON, (The Ethics) s. 1-2.

83 TOURINHO Marcos et al.

84 STUENKEL Oliver, “Responsibility While Protecting”, BELLAMY Alex J. ve DUMME Tim (der.), *The Oxford Handbook of the Responsibility While Protecting*, Oxford, OUP, 2016.

85 EVANS Gareth, “R2P and RWP After Libya and Syria”, 23.08.2012, <http://www.gevans.org/speeches/speech485.html>, 14.11.2017.

86 SPEKTOR Matias, “Humanitarian Intervention Brazilian Style?”, *Americas Quarterly*, 2012.

87 WRIGHT Thomas, “Brazil Hosts Workshop on “Responsibility While Protecting””, 29.08.2012, <http://foreignpolicy.com/2012/08/29/brazil-hosts-workshop-on-responsibility-while-protecting/>, 14.11.2017

88 “Brazil’s “Responsibility While Protecting” Proposal: A Canadian Perspective”, Kanada, *Canadian Centre for the Responsibility to Protect*, Şubat 2013.

89 Bkz. ARSAVA Füsün, (Egemenlik ve Koruma); ARSAVA Füsün, “Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale”, *21. Yüzyıl*, S 34, 2011; ARSAVA Füsün, “Libya Örneğinde İnsan haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale”, *TAAD*, No 12, 2013; SAK Yıldray, (Uluslararası Hukukta); ERCAN P. Gözen, (İkinci On Yılına); ERCAN Pınar

birkaç kaynakta bu yeni kavrama yer vermiş olsa da, üzerinde durulan hususlar, kavramın Brezilya tarafından ortaya atıldığı ve genel itibarıyla ne olduğu ile sınırlı olup, kavramın Türkçe çevirisine yer vermiştir.⁹⁰ Bahsi geçen bu kaynaklarda, İngilizcesi *Responsibility While Protecting* olan kavram, *Korurken Sorumluluk*⁹¹ veya *Koruma Sırasında Sorumluluk*⁹² olarak Türkçeye çevrilmiştir. Kavramın içeriği dikkate alınmadan yapılan bu çeviri, Brezilya tarafından verilen önerinin içeriğini dolduracak mahiyette değildir. Yukarıda ifade edildiği üzere, koruma sorumluluğu doktrininde yer alan üçlü sorumluluk anlayışının önleme aşamaları üzerinde duran bu yeni kavram, önleme diplomasisini önceleyerek, kuvvet kullanımını sıkı şartlara bağlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla salt bir teknik çeviri kavramın anlamını yansıtmaktan uzak kalacaktır. Bu sebeptendir ki, *Responsibility While Protecting* kavramı bu çalışma içinde, kavramın ana iddiası olan önleme unsurunu önceleyerek, Kös şeklinde kullanılmıştır. Bu çalışma sonrasında, konu ile ilgili yapılacak diğer çalışmalarda, önleme unsuru dikkate alınarak Kös ifadesinin kullanılması yerinde olabilir.

Kös kavramı hakkında yapılan olumlu ve olumsuz eleştiriler dikkate alındığında, kavramın tamamen başarılı veya başarısız bir girişimin ürünü olduğunu söylemek güçtür. Kavram her şeyden önce, koruma sorumluluğundan kati suretlerle ayrılmadığından, koruma sorumluluğuna alternatif yeni nesil bir kavram veya norm olduğunu söylemek mümkün değildir. Güvenlik Konseyi onayının alınması ve müdahalede kullanılacak araçların açık tanımlarının yapılması gibi gereklilikleri şart koşması, güçlü devletlerin keyfi davranışlarını engelleyebilecek gibi durmaktadır. Diğer taraftan Güvenlik Konseyi'nin karar çıkartamaması durumunda alternatif bir yol gibi görülen insani müdahale kavramında olduğu gibi Konsey dışında ayrı bir çözüm aramadığından tek başına bir teamül kuralı

Gözen, "R2P: From slogan to an International Ethical Norm", *Uluslararası İlişkiler*, C 11, S 43, 2014; TELLİ Azime, "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 1, S 2, 2012; ÖGÜT Selman, "Uluslararası Hukuk Açısından Suriye", *Dünya Bülteni Araştırma Merkezi*, 2013; ULUSOY Ülkü Halatçı, "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", *TAAD*, C 4, S 14, 2013.

90 REÇBER Sercan, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, İstanbul, OnikiLevha Yayınları, 2016; ÖZDEMİR Ahmet, "Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu", *Akademik Hassasiyetler*, C 3, S 5, 2016; GÜRBÜZ Emir Abbas, "Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı", *Bahçeşehir Üniversitesi HFD*, S 113-114, 2014.

91 Bkz. REÇBER Sercan.

92 Bkz. ULUSOY Ülkü Halatçı, s. 291.

olabilme ihtimali de söz konusu değildir. Kavramın ne derece etkili ve uzun soluklu olabileceğini anlamak, hiç şüphesiz, kavramın geliştiricisi olan Brezilya'nın uluslararası sistem içindeki yerini bilmeyi gerekli kılmaktadır.

BM sisteminin önemli bir düzenlemesi olan kuvvet kullanma yasağına, KöS kavramıyla yeni bir yaklaşım getirmek isteyen Brezilya, Silva yönetimi ile birlikte açık bir dış politika benimseyerek, gerek bölgesel gerekse küresel bazda atılımlar gerçekleştirmiştir.⁹³ Yükselen bir güç olarak Brezilya'nın küresel meselelere dahil olması ve başarı şansı farklı parametreler üzerinde de okunabilmektedir.⁹⁴ Bu şartlar altında, Brezilya'nın kendisini yükselen bir güç olarak görmesi⁹⁵ ve uluslararası sistemi etkileyebilecek bir norm peşinde olması beklenmedik bir davranış değildir. Lakin gerek uluslararası sistemin hali hazırda var olan yerleşik aktörleri gerekse Brezilya'nın kendi içinde yaşadığı bir takım değişimler, Brezilya ve dolayısıyla KöS kavramına doğrudan etki etmiştir. Bir sonraki başlık altında söz konusu değişimler ve kavrama etkileri ele alınacaktır.

A. Koruma Öncelikli Sorumluluk Kavramının Son Durumu

Brezilya, KöS kavramını sürdürülebilir kılma konusunda istikrarlı bir tavır sergileyememiştir. Söz konusu istikrarsızlığın içsel ve dışsal sebepleri olmakla birlikte, temel itibariyle dışsal sebepler içsel sebeplerin somutlaşmasına da neden olmuştur. Güvenlik Konseyi

93 Bu vizyon doğrultusunda atılan ilk adımlardan birisi, 2005'te Almanya, Japonya, Hindistan ve diğer 23 devlet ile birlikte, bölgesel güçlerin de küresel sisteme dahil edilmesi amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin reforme edilmesine yönelik “G-4 Tasarısı” olarak bilinen çalışmaya katılmak olmuştur. Bkz. DEMİREL Naim, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Reform Arayışları”, **TAAD**, C 4, S 12, 2013, s. 144; Hindistan ve Güney Afrika ile birlikte kurulan, “savunmadan” “çevreye” birçok alanda bu üç gelişmekte olan ülkenin birlikte hareket etmesini sağlayan IBSA da bu bağlamda atılmış diğer önemli bir adımdır bkz. “About IBSA Background”, **IBSA**, <http://www.ibsa-trilateral.org/about-ibsa2#>, 15.11.2017. Benzer şekilde, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan ve ekonomist Jim O'Neill tarafından BRICS olarak isimlendirilen bu oluşum da Brezilya'nın dış politikada entegrasyon bağlamında attığı önemli adımlardan biridir. Bkz. “Information about BRICS”, **BRICS** <http://brics.itamaraty.gov.br/about-brics/information-about-brics>, 15.11.2017.

94 Haiti'ye gönderilen BM barış gücüne (MINUSTAH) liderlik etmesi, Brezilya'nın etkinliğinin göstergelerinden biri olmuştur. Bkz. Monica Hirst ve Reginaldo Mattar Nasser, “Brazil's Involvement in Peacekeeping Operations: The New Defence-Security Foreign Policy Nexus”, **NOREF**, 2014. 2010-11 döneminde BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak seçilmesi, IBSA içindeki ortakları olan Hindistan ve Güney Afrika'nın da 2011'de geçici üye olarak seçilmeleri, BRICS ortaklarından Rusya ve Çin'in hali hazırda daimi üye olarak görev yapmaları, Brezilya'nın önemli bir güç olduğu yönündeki söylemleri kuvvetlendirmektedir.

95 BETHELL Leslie, “Brazil: Regional Power, Global Power”, 8.06.2010, <https://www.opendemocracy.net/leslie-bethell/brazil-regional-power-global-power>, 15.11.2017.

üyeliğinin sona ermesi, bu bağlamda Brezilya'nın elini zayıflatan önemli hususlardan biri olmuştur. Nitekim uluslararası bir normun oluşturulması noktasında Konsey üyeliği önemli bir argümanı teşkil etmektedir. Hali hazırda uluslararası sistemin öncü aktörleri konumundaki Batılı devletler tarafından yapılan, KöS kavramının çok fazla spekülasyona sebep olduğu, kavramın belirlediği kriterlerinin sistemi yavaşlatabileceği, Brezilya'nın sübjektif tavırları ve bir sert güç unsuru olmadığı yönündeki eleştiriler, bu yeni kavramın arka plana atılması hususunda etkili olmuştur.⁹⁶ Brezilya, IBSA'daki diğer ortakları olan Hindistan ve Güney Afrika'dan kavram konusunda destek almış olsa da, BRICS ortakları olan Rusya ve Çin, KöS konusunda şüpheli bir tutum sergilemiştir.⁹⁷ Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında yer alan bu iki devletin tavrı, şüphesiz KöS'ü olumsuz yönde etkilemiştir.

Kavramın istikrarlı bir şekilde savunulmamasının içsel sebepleri olmakla birlikte, bu içsel sebeplerin bir kısmı dışarıdan gelen olumsuz tepkiler tarafından şekillenmiştir. İlk olarak dönemin dışişleri bakanı Patriota tarafından geliştirilen KöS, Güvenlik Konseyi toplantıları dahil olmak üzere,⁹⁸ birçok yerde gündeme getirilmiş olsa da, Patriota'nın 2013 yılında bakanlıktaki görevinden ayrılmasından sonra kavramı onun kadar sahiplenecek kimse olmamıştır.⁹⁹ BM Genel Kurulu'nun 2011 tarihli 66. açılış toplantısında, cumhurbaşkanı Rousseff tarafından ilk kez paylaşılan kavram, 2012 tarihli 67. açılış konuşmasında, koruma sorumluluğunun gerekli bir ilavesi olarak tanımlanmakla yetinilmiştir.¹⁰⁰ 2013 ve 2014 tarihli Genel Kurul açılış konuşmalarında kavramdan hiç bahsedilmemiştir.¹⁰¹ Dışişleri bakanı ve etrafındaki küçük bir grup tarafından başlatılan bu girişim, yeterli kurumsal desteği alamamıştır.¹⁰²

KöS'ün zayıflamasına ilişkin bir diğer husus da, koruma

96 STUENKEL Oliver , (Responsibility) s. 626.

97 STUENKEL Oliver, "The Hindu: BRICS and the "Responsibility while protecting" Concept", 11.03.2012, <http://www.postwesternworld.com/2012/03/11/the-hindu-brics-and-the-%E2%80%99responsibility-while-protecting%E2%80%99-concept/>, 16.11.2017; STUENKEL Oliver, "Keep BRICS and IBSA Separate", 13.08.2012, <https://thediplomat.com/2012/08/keep-the-brics-and-ibsa-seperate/>, 16.11.2017.

98 PATRIOTA Antonio de Aguiar, "Statement by Antonio de Aguiar Patriota, Minister of External Relations of the Federative Republic of Brazil, at the UNSC Open Debate on the Protection of Civilians in Armed Conflict", 12.02.2013, [http://responsibilitytoprotect.org/Brazil%20english\(1\).pdf](http://responsibilitytoprotect.org/Brazil%20english(1).pdf), 19.11.2017.

99 STEFAN Cristina G., "On non-Western norm Shapers: Brazil and the Responsibility While Protecting", *European Journal of International Security*, C 2, S 1, 2017.

100 Bkz. ROUSSEFF Dilma, "Statement by Dilma Rousseff at 67th UN General Assembly", 25.09.2012, <http://www.voltairenet.org/article175999.html>, 16.11.2017.

101 OLIVER Stuenkel, (Responsibility) s. 628.

102 OLIVER Stuenkel, s. 629.

sorumluluğu kavramı tarafından belirlenen üçlü sorumluluk anlayışının uygulanmasına ilişkin iki kavram arasındaki farklılık olmuştur. Koruma sorumluluğu kapsamında söz konusu üçlü sorumluluğun eşit öneme sahip olduğu savunulurken, KÖS sorumluluklar arasında katı bir kronolojik sırayı şart koşmuş, önlemeye ağırlık vererek, müdahaleyi öngören üçüncü sütunun uygulanması katı koşullara bağlanmıştır. 2012 tarihinde KÖS’e ilişkin düzenlenen resmi olmayan tartışma toplantısında, KÖS’ün dayattığı sorumluluklar arası kronolojik sıralama hususu, aralarında Koruma Sorumluluğu İçin Uluslararası Koalisyonun (KSİU)¹⁰³ da bulunduğu birçok katılımcı tarafından, müdahaleleri yavaşlattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁰⁴ Bunun üzerine, müdahalenin son çare olması gerektiğine yönelik ilkeye vurgu yapan Brezilya, kronolojik sıralamaya yönelik önceliğinden geri adım atmıştır.¹⁰⁵

Özetle, KÖS kavramının küçük bir grupça geliştirilmesi ve söz konusu kimselerin görevlerinden ayrılmaları, cumhurbaşkanının politik isteksizliği, kavramın geliştirilmesi aşamasında kurumsal yetersizliklerin bulunması ve yerleşik küresel güçlerin muhalefeti,¹⁰⁶ söz konusu kavramın insani amaçlı müdahalelere yeni bir yaklaşım getirmesini engellemiş oldu.

SONUÇ

Uluslararası hukuk sistemi BM Şartı’nın kabulü ile birlikte devletlerarası ilişkileri belirli bir sistematığe oturtmaya çalışmıştır. Aynı yüzyıl içerisinde yaşanan iki büyük dünya savaşı, silahlı kuvvet kullanımına ilişkin bir takım düzenlemelerin de somutlaştırılmasını gerekli kılmıştır. Bu gereklilik doğrultusunda başlayan süreçte, başta BM Şartı olmak üzere, kuvvet kullanıma dair önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır. Kuvvet kullanımına karar verici pozisyonundaki BM Güvenlik Konseyi’nin yapısı nedeniyle sistemde yaşanan tıkanmalar, devletleri ve örgütleri farklı arayışlara sevk etmiştir.

20. yüzyılın sonlarına doğru, Balkanlar’da yaşanan çatışmalar neticesinde, BM yetkilendirmesi olmaksızın NATO’nun insani gerekçelerle duruma silahlı müdahalede bulunması ile başlayan

103 Koalisyon hakkında daha fazla bilgi için bkz. “Learn About the International Coalition for the Responsibility to Protect”, **ICRtoP**.

104 “United Nations Informal Discussion on “Responsibility While Protecting”” **ICRtoP**, 21 Şubat 2012.

105 PATTISON James, (The Ethics) s. 5; STUENKEL Oliver ve TOURINHO Marcus, “Regulating Intervention) s. 394.

106 STUENKEL Oliver ve TOURINHO Marcus, (Regulating Intervention), s. 395.

insani müdahale tartışmaları, uluslararası hukuk sistemindeki tikanıklığın insanlık yararına giderilmesi adına önemli bir gelişme olarak görülmüştür. İnsani müdahale kapsamında hukukilik ve meşruluk ekseninde başlayan bu tartışma, 1999'da ortaya atılan Koruma Sorumluluğu anlayışı ile sekteye uğramıştır. İnsani müdahalenin aksine, kuvvet kullanımı için BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesini şart koşan bu yeni girişim, aslına bakıldığında herhangi bir alternatif çözüm üretme gayesi taşımamaktadır. Öyle ki, BM Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm bağlamında vereceği bir yetkilendirme hali hazırda kuvvet kullanımını mümkün kılabilir. Koruma sorumluluğu ile bu şartı tekrarlamak, yeni bir alternatif üretmekten ziyade, insani müdahale ile başlayan alternatif arama sürecini engellemeye çalışan bir girişim olarak görülmektedir.

Koruma sorumluluğuna karşı bir eleştiri olarak ortaya atılan KöS kavramı, bir takım küçük farklarla Koruma sorumluluğundan ayrılmakla birlikte, süreç içerisinde kavramın sahibi olan Brezilya'nın zayıf desteği nedeniyle yeni bir konsept haline gelememiştir. Bilindiği üzere, koruma sorumluluğu önleme, tepki verme ve yeniden inşa sorumluluğu şeklinde üçlü bir sorumluluk üzerine inşa edilmiş ve bu sorumluluklar arasında herhangi bir öncelik sıralaması bulunmamaktadır. KöS ise söz konusu bu üç sorumluluk arasında ilk aşama olan önleme sorumluluğuna ayrı bir önem vermiştir. Bu üç sorumluluk arasında, koruma sorumluluğundan farklı olarak, kronolojik bir sıralamanın bulunduğu belirtilmiştir. Lakin KöS, tepki verme sorumluluğu bağlamında kuvvet kullanımını aşırı kısıtladığına ilişkin ciddi eleştiriler almıştır. Kavramın sahibi olan Brezilya'nın BM Güvenlik Konseyi Geçici üyeliğinin sona ermesi, konuya ilişkin müttefiklerinden yeterli desteğin alınamaması ve kavramın Brezilya bürokrasisi içerisinde küçük bir grup tarafından desteklenmesi, kavrama yöneltilen bu ciddi eleştiriler karşısında bir direnç gösterememiştir. Brezilya tarafından süreç içerisinde yapılan açıklamalarda, üçlü sorumluluk arasındaki kronolojik sıranın esnetildiği belirtilmiştir. Dahası, 2011 yılında BM'de ortaya atılan KöS yaklaşımı, takip eden yıllarda pek fazla dile getirilmemiş ve kavram kuvvet kullanma bağlamında bir konseptte dönüşmemiştir.

KAYNAKLAR

“12th Security Council Open Debate on the Protection of Civilians in Armed Conflict”, New York, **ICRtoP**, November 2011.

“About IBSA Background”, **IBSA**, <http://www.ibsa-trilateral.org/about-ibsa2#>, 15.11.2017.

“Background Note”, New York, **UN**, Mart 2014.

“Brazil’s “Responsibility While Protecting” Proposal: A Canadian Perspective”, Kanada, **Canadian Centre for the Responsibility to Protect**, Şubat 2013.

“Implementing The Responsibility To Protect”, New York, **UN**, Haziran 2009.

“Information about BRICS”, **BRICS** <http://brics.itamaraty.gov.br/about-brics/information-about-brics>, 15.11.2017.

“Learn About the International Coalition for the Responsibility to Protect”, **ICRtoP**.

“Press Release SG/SM/7136 GA/9596: Secretary-General Presents His Annual Report To General Assembly”, New York, **BM Genel Kurulu**, Eylül 1999, <https://www.un.org/press/en/1999/19990920.sgsm7136.html>, 11.11. 2017.

“Resolution 1674”, New York, **UNSC**, Nisan 2006.

“Resolution 1973”, New York, **UNSC**, Mart 2011.

“Resolution 1975”, New York, **UNSC**, Mart 2011.

“Resolution adopted by the General Assembly”, New York, **UN**, September 2005.

“Responsibility to Protect”, Kanada, **ICISS**, Aralık 2001.

“Responsibility While Protecting: Elements for the Development and Promotion of a Concept”, New York, **UN**, Kasım 2011.

“The Final Report of the High Level Panel on Threats, Challenges and Change”, Berlin, **UN**, Kasım 2004.

“United Nations Informal Discussion on “Responsibility While Protecting”” **ICRtoP**, 21 Şubat 2012.

AKSAR Yusuf, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017.

ALEXANDER Klinton W., “Nato’s “Intervention in Kosovo: The Legal Case for Violating Yugoslavia’s “National Sovereignty” in the Absence of Security Council Approval”, **Hous. J. Int’l L.**, C 22, 2000.

ALMEIDA Paula Wajcikiewicz, “From Non-indifference to Responsibility While Protecting: Brazil’s Diplomacy and the Search for Global Norms”, **Global Powers and Africa Programme Occasional Paper**, S 138, 2013.

ANNAN Kofi, "In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All", 2005, http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/larger_freedom_exec_summary.pdf, 11.11.2017.

AREND Anthony C., "International Law and the Preemptive Use of Military Force", **The Washington Quarterly**, 2003.

ARSAVA Fusun, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi HFD**, C 15, S 1, 2011.

ARSAVA Fusun, "Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale", **21. Yüzyıl**, S 34, 2011.

ARSAVA Fusun, "Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale", **21. Yüzyıl**, S 34, 2011.

ARSAVA Fusun, "Libya Örneğinde İnsan haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale", **TAAD**, No 12, 2013.

AYHAN Veysel, "Libya İç Savaşı: Kaddafi Rejiminin Sonu", 26.02.2011, <http://www.tuicakademi.org/libya-ic-savasi-kaddafi-rejiminin-sonu/> 24.10.2018.

BAŞARAN Halil Rahman, "Identifying the Responsibility to Protect", **The Fletcher Forum of World Affairs**, C 38, S 1, 2014.

BELLAMY Alex J., "The Three Pillars of the Responsibility to Protect", **Pensamiento Propio**, S 41, 2015.

BETHELL Leslie, "Brazil: Regional Power, Global Power", 8.06.2010, <https://www.opendemocracy.net/leslie-bethell/brazil-regional-power-global-power>, 15.11.2017.

BOZKURT Enver, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Asil Yayıncılık, 2007.

BURKEY Anthony et al, **Ethics and Global Security A Cosmopolitan Approach**, Londra, Routledge, 2014.

CHESTERMAN Simon, "Legality versus Legitimacy: Humanitarian Intervention, the Security Council, and the Rule of Law", **SAGE Publications**, C 33, S 3, 2002.

DEMİREL Naim, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Reform Arayışları", **TAAD**, C 4, S 12, 2013.

DEMİREL Naim, **BM Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Barışın Korunması**, İstanbul, Derin Yayınları, 2015.

DENG Francis M., "The Responsibility While Protecting (RwP) Talking Points for Remarks", http://www.responsibilitytoprotect.org/FD%20statement%20on%20Brazil%20initiative,%2021_2_12.pdf, 14.11.2017.

EMİROĞLU Sema, “Libya’ya askerî müdahalenin önü açıldı”, 18.03.2011, <http://www.dw.com/tr/libyaya-asker%C3%AE-m%C3%BCdahalenin-%C3%B6n%C3%BC-a%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1/a-14921870>, 13.11.2017.

ERCAN Pınar Gözen, “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, **Hacettepe HFD**, C 5, S 2, 2015.

ERCAN Pınar Gözen, “R2P: From slogan to an International Ethical Norm”, **Uluslararası İlişkiler**, C 11, S 43, 2014.

EVANS Gareth, “R2P and RWP After Libya and Syria”, 23.08.2012, <http://www.gevans.org/speeches/speech485.html>, 14.11.2017.

GRAY Christina, **International Law and Use of Force**, Oxford, OUP, 2008.

GÜRBÜZ Emir Abbas, “Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı”, **Bahçeşehir Üniversitesi HFD**, S 113-114, 2014.

HOLE Leo V. D., “Anticipatory Self-Defence Under International Law”, **American University International Law Review**, C 19, S 1, 2003.

HOLZGREFE Jeff L., “The Context for Humanitarian Intervention”, Jeff L. HOLZGREFE ve Robert O. KEOHANE (der.), **Humanitarian Intervention Ethical, Legal, and Political Dilemmas**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

KENKEL Kai Michael, “Brazil and the “Responsibility While Protecting” Initiative”, 09.06.2016, <https://sustainablesecurity.org/2016/06/09/brazil-and-the-responsibility-while-protecting-initiative/>, 13.11.2017.

Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium).

LUPU Yonatan, “Rules, Gaps and Power: Assessing Reform of the U.N. Charter”, **Berkeley Journal of International Law**, C 24, S 3, 2006.

Monica Hirst ve Reginaldo Mattar Nasser, “Brazil’s Involvement in Peacekeeping Operations: The New Defence-Security Foreign Policy Nexus”, **NOREF**, 2014.

MURPHY Sean D., **Humanitarian Intervention The United Nations in an Evolving World Order**, Philadelphia, PENN, 1996.

NOORTMANN Math et al (der), **Non-State Actors in International Law**, Oxford, Hart Publishing, 2015.

O’DONNELL Chelsea, “The Development of the Responsibility to Protect: An Examination of the Debate over the Legality of Humanitarian Intervention”, **Duke Journal of Comparative & International Law**, C 24, 2014, s. 557-588.

OVERHUS Marcos, “NATO’s Operation in Libya Not a Model for Military Operations”, **SWP Comments**, C 36, 2011.

ÖĞÜT Selman, “Uluslararası Hukuk Açısından Suriye”, **Dünya Bülteni Araştırma Merkezi**, 2013.

ÖZDEMİR Ahmet, “Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu”, **Akademik Hassasiyetler**, C 3, S 5, 2016.

PATRIOTA Antonio de Aguiar, “Statement by Antonio de Aguiar Patriota, Minister of External Relations of the Federative Republic of Brazil, at the UNSC Open Debate on the Protection of Civilians in Armed Conflict”, 12.02.2013, [http://responsibilitytoprotect.org/Brazil%20english\(1\).pdf](http://responsibilitytoprotect.org/Brazil%20english(1).pdf), 19.11.2017.

PATTISON James, “The Ethics of “Responsibility While Protecting”: Brazil, the Responsibility to Protect, and Guidelines for Humanitarian Intervention”, **Human Rights & Human Welfare**, S 71, 2013.

PETRESKI Milorad, “The International Public Law and the Use of Force by the States”, **Journal of Liberty and International Affairs**, C 1, S 2, 2015.

POWERS Maggie (der), **Responsibility While Protecting Implementation and the Future of the Responsibility to Protect Conference Report**, New York, Global Policy Initiative Columbia University, 2015.

REÇBER Sercan, **İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**, İstanbul, OnikiLevha Yayınları, 2016.

ROUSSEFF Dilma, “Statement by Dilma Rousseff at 67th UN General Assembly”, 25.09.2012, <http://www.voltairenet.org/article175999.html>, 16.11.2017.

ROUSSEFF H.E. Dilma, “UNGA 66. Açılış Konuşması”, 21 Eylül 2011, <https://gadebate.un.org/en/66/brazil>, 16.11.2017.

SAK Yıldırım, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, **Uluslararası İlişkiler**, C 11, S 44, 2015.

SELLERS Mortimer N. S., “Intervention under International Law”, **Maryland Journal of International Law**, C 29, S 1, 2014.

SHAW Malcolm, **International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

SIMMS Brendan ve TRIM D.J.B. (der), **Humanitarian Intervention A History**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

SPEKTOR Matias, “Humanitarian Intervention Brazilian Style?”, **Americas Quarterly**, 2012.

STEFAN Cristina G., “On non-Western norm Shapers: Brazil and the Responsibility While Protecting”, **European Journal of International Security**, C 2, S 1, 2017.

STUENKEL Oliver ve TOURIGHO Marcos, “Regulating Intervention: Brazil and the Responsibility to Protect”, **Conflict, Security & Development**, C 14, S, 4, 2014.

STUENKEL Oliver, “Keep BRICS and IBSA Separate”, 13.08.2012, <https://thediplomat.com/2012/08/keep-the-brics-and-ibsa-separate/>, 16.11.2017.

STUENKEL Oliver, “Responsibility While Protecting”, BELLAMY Alex J. ve DUMME Tim (der.), **The Oxford Handbook of the Responsibility While Protecting**, Oxford, OUP, 2016.

STUENKEL Oliver, “The Hindu: BRICS and the “Responsibility while protecting” Concept”, 11.03.2012, <http://www.postwesternworld.com/2012/03/11/the-hindu-brics-and-the-%E2%80%98responsibility-while-protecting%E2%80%99-concept/>, 16.11.2017.

ŞAHİN Güngör, **Küresel Güvenlik ve NATO Teori-Aktör-Tehdit-Risk**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2016.

TELLİ Azime, “İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram”, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 1, S 2, 2012.

TOPAL Ahmet Hamdi, “Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı’nın Uygulanabilirliği”, **TAAD**, S 19, 2014.

TOPAL Ahmet Hamdi, **Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2005.

TOURINHO Marcos et al, “Responsibility While Protecting”: Reforming R2P Implementation”, **Global Society**, C 30, S 1, 2016.

ULUSOY Ülkü Halatçı, “Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu”, **TAAD**, C 4, S 14, 2013.

WEISS Thomas G., **Humanitarian Intervention**, Cambridge, Polity, 2016.

WRIGHT Thomas, “Brazil Hosts Workshop on “Responsibility While Protecting””, 29.08.2012, <http://foreignpolicy.com/2012/08/29/brazil-hosts-workshop-on-responsibility-while-protecting/>, 14.11.2017.

YAVAŞGEL Emine ve POLAT Veli, “Ortadoğu’da Leviathan’a Karşı Sivil Devrimler”, ÇOMAK Hasret ve SANCAKTAR Caner (der), **Ortadoğu Analizi İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2014.

YOSHIAKI Sakaguchi ve KATSUHIKO Mayama, “Significance of the War in Kosovo for China and Russia”, **NIDS Security Reports**, S 3, 2002.